

UDK:37.01

Adolat AMANGELDIYEVA,
Urganch davlat universiteti o'qituvchisi
E-mail:adolatxonamangeldiyeva5@gmail.com

Ma'mun universiteti dots.v.b., PhD S.Sobirov taqrizi asosida

CONTENT OF THE INTERACTION OF STUDENTS IN CREATING AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Annotation

The article describes the importance of students attitudes towards each other in creating an inclusive educational environment and the effective methods of creating an inclusive environment through an in-depth analysis of their scientific research on the correct Organization of moral relations between peers, the formation of friendly communication, the formation of a sense of self-esteem and self-esteem. Also, a small group of society is a sincere study of how cooperation can be carried out in order to establish inclusive relationships in students through the classroom, to widely manifest these developing values in our society and to arm all people with knowledge about an inclusive society.

Key words: inclusive education environment, inclusion, moral relations, education, cooperation, inclusive society, children with special needs, inclusive class.

СОДЕРЖАНИЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ УЧАЩИХСЯ ПРИ СОЗДАНИИ ИНКЛЮЗИВНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ

Аннотация

В статье изложены эффективные методы создания инклюзивной среды путем глубокого анализа взаимоотношений учащихся друг с другом в создании инклюзивной образовательной среды, а также их научных исследований по правильной организации нравственных отношений между сверстниками, формированию дружеского общения, формированию чувства собственного достоинства и чувства собственного достоинства. Это также интимное исследование того, как сотрудничество может быть осуществлено для того, чтобы небольшая группа людей через класс могла установить инклюзивные отношения у учащихся, широко продемонстрировать эти развивающиеся ценности в нашем обществе и вооружить всех людей знаниями об инклюзивном обществе.

Ключевые слова: инклюзивная образовательная среда, инклюзия, этические отношения, образование, сотрудничество, инклюзивное общество, дети с особыми потребностями, инклюзивный класс.

INKLYUZIV TA'LIM MUHITINI YARATISHDA O'QUVCHILARNING O'ZARO MUNOSABATI MAZMUNI

Annotatsiya

Maqolada inklyuziv ta'lim muhitini yaratishda o'quvchilarning bir-biriga bo'lgan munosabatlari muhim ahamiyat kasb etishi hamda, tengdoshlar o'rtasida axloqiy munosabatlarni to'g'ri tashkil qilish, do'stona muloqotni shakllantirish, o'zini va o'zgalarni qadrlash hissini shakllantirishga doir ilmiy izlanishlarini chuqur tahlil qilish orqali inklyuziv muhit yaratishning samarali metodlari bayon etilgan. Shuningdek, jamiyatning kichik bir guruhi sinf orqali o'quvchilarda inklyuziv munosabatlarni yo'lga qo'yish, jamiyatimizda ushbu rivojlanayotgan qadriyatlarni keng namoyon qilish va barcha insonlarni inklyuziv jamiyat haqida bilimlar bilan qurollantirish uchun qanday hamkorlikni amalga oshirish mumkinligini samimiy o'rganishdir.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim muhiti, inklyuziya, axloqiy munosabatlar, ta'lim, hamkorlik, inklyuziv jamiyat, alohida ehtiyojli bolalar, inklyuziv sinf.

Kirish. Inklyuziv ta'lim haqida so'z borar ekan, biz xilma-xillikni qamrab oladigan, barcha bolalarning huquqlarini hurmat qiladigan, ularga o'rganish va o'sish uchun teng imkoniyatlar yaratadigan tizimga murojaat qilamiz. Har bir bola jismoniy yoki intellektual qobiliyatidan qat'iy nazar, ta'lim olish huquqiga ega. Jamiyatda mana shu ijtimoiy qarashni shakllantirish, hamda bolalarning ta'lim muassasalariga kirishga to'sqinlik qiladigan to'siqlarni, misol uchun, infratuzilma, ixtisoslashtirilgan resurslarning yetishmasligi va nogironlikka salbiy munosabatni olib tashlash bizning oliy vazifamizdir. Har bir bola o'zini qadrli, hurmatli va o'z salohiyatiga to'liq erishish uchun kuch his qiladigan inklyuziv jamiyatni yaratishi mumkin.

Inklyuziv ta'lim nafaqat har bir mamlakat uchun siyosat masalasi, balki Birlashgan Millatlar Tashkilotining "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya"da qat'iy belgilangan axloqiy qonundir deya ta'kidlasak mubolag'a bo'lmaydi. Konvensiyaning 24-moddasida ishtirok etuvchi davlatlar ushbu huquqni kamsitmasdan va imkoniyatlar

tengligi asosida amalga oshirish maqsadlarida barcha darajalarda inklyuziv ta'limni va butun umri davomida o'qitilishlarini ta'minlash belgilangan[3].

Shuningdek, "Bola huquqlari to'g'risida konvensiya"ning 28-moddasida ta'lim hamma bolalar uchun ochiqligi ta'minlanishi, hamda bepul ta'limni joriy etish va zarur bo'lgan hollarda, moliyaviy yordam ko'rsatish singari zarur chora-tadbirlarni ko'rish kerakligi qayd etilgan[1].

O'zbekistonda alohida ehtiyojli bolalarning ta'lim olish huquqlarini rivojlantirishda katta va muhim yutuqlarga erishilmoqda. Hukumatimiz tomonidan mamlakatimiz bo'ylab inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha turli xil siyosat amalga oshirildi, masalan "Ta'lim to'g'risidagi" qonun inklyuziv ta'limni tashkil etish uchun ilk qadamlardan biri desak[2], "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya", "Bola huquqlari to'g'risida konvensiya"larning ratifikatsiya qilinishi, "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi

Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori[4], O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi 2021-yil 12-oktabrdagi 638-son qarorlari uzviy davomi desak o'rinlidir[5].

- Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review) Vigotskiy L.S., Leyontev D.A., Malofeyev N.N., Santos G, Sardinha S, Reis S.C.[9] Ainscow M., Booth T., Dyson A. [6], Qodirova F.U., Pulatova D.A., Qahharova D.S., Shomahmudova R.Sh. tadqiqotlarida inklyuziv ta'lim tamoyillari, maktablarda inklyuziv ta'lim muhitini yaratish mazmuni, inklyuziv sinf o'quvchilarining o'zaro munosabatlarini shakllantirish haqida ilmiy izlanishlar olib borilgan.

-Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Inklyuziv ta'lim har bir bolaning kuchli tomonlari, ma'lum bir komplekslari va o'ziga xos salohiyatiga ega ekanligini tan oladi va u qanday imkoniyatlarga ega bo'lishidan qat'i nazar hamma bolalar rivojlanishi mumkin bo'lgan muhitni yaratishga intiladi. Inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillaridan biri kamsitmaslikdir.

Alohida ehtiyojli bolalarning ta'lim olish huquqi kafolatlar ekan, maktabda inklyuziv muhit to'liq shakllantirilmasa, bu islohatlar samarasi sezilarli natija bermasligi mumkin. Ta'lim muassasalari xususan, maktablarda o'quvchilar o'rtasida o'zaro axloqiy munosabatlar tog'ri tashkil etilishi inklyuziv sinf yaratish uchun eng zarur jihatlardan biridir. O'quvchilarda o'zaro munosabatlarni yo'lga qo'yishda o'zlari va tengdoshlaridagi farqlarni qabul qilib, o'zini va atrofdagilarni qadrlashi orqali, inklyuziyani birinchi o'ringa qo'yadigan yangi paradigma shakllantirishimiz mumkin. Ushbu maqolada inklyuziv sinflarni yaratishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan inklyuziv ta'lim tamoyillari, inklyuziv sinf o'quvchilarining o'zaro do'stona va axloqiy munosabatlarini tarkib toptirishning o'ziga xosliklari, metodlari va o'quvchilar munosabatlarini yo'lga qo'yishdagi to'siqlar haqida so'z boradi.

- **Tahlil va natijalar.** Har bir o'quvchining o'z tengdoshlarining qo'llab-quvvatlovi va do'stona munosabatlariga ehtiyojmandligi tamoyili inklyuziv ta'lim tamoyillari qatorida muhim ahamiyat kasb etishi F.U. Qodirova va D.A. Pulatovalar izlanishlarida bayon etilgan[8].

Ustozimiz D.S.Qahharova tadqiqotlarida esa inklyuziv ta'lim usuli alohida yordamga muhtoj bolalarning sog'lom tengdoshlari bilan teng sharoitlarda o'qishi, ular bilan o'zaro do'stona munosabatda bo'lishi hamda jamiyatga ijtimoiy moslashuvini yengillashtirishda muhim o'rin tutishi haqida fikrlari bayon etilgan[7].

Inklyuziv ta'lim maqsadga muvofiq tarzda tashkil etilsa, alohida ehtiyojli bolalar ijtimoiy tomondan himoyalanganadilar, sog'lom bolalar esa ijtimoiy adolat va tenglikning tan olinishi buyukligini, nogiron bolalarga nisbatan yanada mehribon va e'tibor bilan munosabatda bo'lishni his etadilar. Ikkinchidan, nogiron bolalar ham sog'lom tengdoshlari bilan yonma-yon o'qish, tarbiyalanish huquqiga ega ekanligi amalda o'z isbotini topishi haqidagi qarashlar R.Sh.Shomaxmudova asarlarida ko'rishimiz mumkin[10].

N.N.Malofeyev ta'kidlashicha, nogironligi mavjud bolalarning bolaligini to'laqonli o'tkazish, ya'ni tengdoshlari bilan muloqot qilish, o'ynash va zavqlanish, qarindoshlarining g'amxo'rliqi va diqqat-e'tiboridan foydalanish huquqiga ega[8].

Inklyuziv muhitni tashkil etar ekanmiz avvalo unda quyidagi tarkibiy qismlar mavjudligini inobatga olishimiz dardkor:

Inklyuziv ta'lim muhitini yaratish farqlarni qabul qilish, boshqalarni tushunish va hurmat qilish tamoyillari

asosida quriladi. Ushbu tamoyillar o'quvchilarning kelib chiqishi, qobiliyatlari yoki farqlaridan qat'i nazar, bir-biri bilan munosabatga kirishishi va o'zaro umimiy guruh bo'lishiga imkon beradi. Inklyuziv munosabatlarni rivojlantirish orqali bolalar ijtimoiy ko'nikmalarni o'rganadilar, hamdardlikni his qilib, jamiyat va atrofdagilar haqidagi nuqtai nazarlarni tushunadilar.

Ijtimoiy rivojlanish: inklyuziv munosabatlarni o'rnatish bolalarda muloqot, hamkorlik va nizolarni hal qilish kabi muhim ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ular turli xil ijtimoiy o'zaro ta'sirlarda harakat qilishni o'rganadilar, bu ularning umumiy rivojlanishi uchun juda muhimdir.

Inklyuziv sog'lom muhitni yaratar ekanmiz oldimizda bir nechta to'siqlar bolalar o'rtasida axloqiy va do'stona munosabatlarning rivojlanishiga ta'sir qilishi mumkin:

O'rnatilgan an'anaviy qarashlar: bolalar atrofdagi guruhlariga nisbatan salbiy ijtimoiy tarfakashlik va stereotiplarni o'zlashtirishi mumkin, bu esa inklyuziv munosabatlarni shakllantirishga zid xatti-harakatlarning yuzaga kelishiga olib keladi.

Inklyuziyaga bo'lgan ta'sir kamligi: sog'lom bolalar turli xil kelib chiqishi bo'lgan tengdoshlari bilan muloqot qilishni rad qilishi mumkin. Bu to'siq bolalar guruhi va jamiyatning inklyuziv ta'limga oid bilimlari kamligi natijasida kelib chiqadi.

Ijtimoiy izolyatsiya: ba'zi bolalar nogironlik, til to'siqlari yoki uyatchanlik tufayli ijtimoiy berkilishni boshdan kechirishi mumkin, bu esa boshqalar bilan bog'lanishni qiyinlashtiradi.

Inklyuziv muhitni tashkil etishda avvalo o'qituvchilar uchun inklyuziv ta'lim bo'yicha treninglar, seminar va mahorat darslari tashkil etish kerak. Bular o'qituvchilarga tenglik va inklyuzivlikka yo'naltirilgan kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini taqdim etadi.

Inklyuziv sinfda o'quvchilarning o'zaro munosabatlarni rivojlantirishda samarali bo'lgan strategiyalarni ko'rib chiqamiz:

Sog'lom inklyuziv muhitni yaratish. O'quvchilarning har biri o'zini xavfsiz va qadrlil his qiladigan, fikrlarini mustaqil bayon qiladigan sinf tashkil qiling. Muloqot o'zaro hurmatga asoslangan erkin inklyuziv jamiyatni guruhingizdan boshlab bunyod eting.

Bayram tadbirlarini tashkil etish. Milliy va an'anaviy bayram tadbirlari, o'quv bayramlari, tug'ilgan kun tadbirlarini birgalikda nishonlash, bu nafaqat alohida ehtiyojli bola uchun shuningdek, sinfdagi boshqa o'quvchilar uchun ham qiziqarli, hamda o'zaro munosabatlarni rag'batlantirish vazifasini bajaradi. Ekskursiyalar, o'quv yili davomida tashkil etiladigan yarmarkalar, jamoaviy loyihalar bolalarga bir-birini o'rganish imkoniyatini beradi.

Jamoa bo'lib ishlash. Bolalarni o'zaro hamkorlikni talab qiladigan jamoani shakllantirish mashqlariga jalb qilish. Ushbu yondashuv bolalarga tengdoshlari bilan aloqalarni rivojlantirishda jamoaviy ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Jamoaviy ta'limni tashkil etish inklyuziyaga boradigan qadamlarni tezlashtiradi. Inklyuziv muhit hamkorlikda jamoaviy tarzda o'rganishni rag'batlantiradi. Bolalar bir-biridan o'rganadilar, ularning ta'lim salohiyatini yaxshilaydigan turli tajriba va g'oyalardan foydalanadilar.

Ijtimoiy emotsional faollikni rag'batlantirish.. O'quv dasturiga hissiyotlar bo'yicha maxsus darslarni kiriting. O'quvchilarga o'zining va boshqalarning his-tuyg'ularini tushunish va qadrlashga yordam berish uchun rolli o'yinlar, hikoya qilish usullaridan foydalansak maqsadga muvofiq bo'ladi. Hissiy intellektni shakllantirishga yo'naltirilgan tadbirlar rahmdil sinf jamoasini qurishda yordam beradi.

Alohida ehtiyojli tengdoshlar bilan do'stlik o'rnatish bolaning hissiy chidamliligi shakllanishiga hissa qo'shadi. Qo'llab-quvvatlovchi munosabatlar hissiy (ruhiy) salomatlik uchun muhim bo'lgan tegishlilik hissinı ta'minlaydi.

O'quvchilar uchun namunaviy model bo'lish. Kattalar bolalarning xulq-atvorini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. O'zaro munosabatlaringizda inklyuziv xatti-harakatlarni ko'rsating. Mehribonlik va o'zgalarni boricha qabul qilishda namuna bo'lish - bolalarni inklyuziyaga ergashishga undaydi.

Do'stlikni rag'batlantirish. O'quvchilarning tarkibini aralashtirib, odatdagi ijtimoiy doiralaridan tashqari do'stlik o'rnatishga imkon beradigan tadbirlarni, topshiriq va jamoaviy ishlarni tashkil qiling. "Tengdosh murabbiylar" metodidan foydalanib, tortinchoq va uyatchang bolalar bilan optimist, faol va a'lochi o'quvchilarni juftlang. Jamoaviy ishlashni talab qiladigan o'yin yoki hamkorlikdagi loyihalarni o'quv maqsadlari bilan bog'lab qiziqarli tus bering.

Ota-onalar bilan hamkorlik. Jamiyatning asosi bo'lgan oilalarni xilma-xillik va inklyuziya haqidagi munozaralarga jalb qiling. Uyda inklyuziv qadriyatlarni qanday mustahkamlash bo'yicha ota-onalarga ma'lumot va strategiyalar taqdim qiling.

Shuningdek, oila bilan o'rnatilgan mustahkam hamkorlik maktabda inklyuziv amaliyot samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Dastlab, oila a'zolarini inklyuziv tadqiqotlar to'g'risida ilmiy bilimlar bilan qurollantiruvchi seminarlar tashkil etish kerak. Seminarlar ota-onalarga inklyuziv ta'lim haqida zarur bilimlar berib, kelgusida o'quv jarayonida ishtirokini ta'minlovchi tadbirlarda faol qatnashish kafolatini beradi.

- **Xulosa va takliflar.** Demak, bolalar o'rtasidagi axloqiy munosabatlarni to'g'ri yo'lga qo'yish, maktablarda inklyuziv muhitni yaratish uchun juda muhimdir. Inklyuziv ta'lim muhitini faol ravishda targ'ib qilish orqali biz bolalarga xilma-xillikni qabul qilish va uyg'un yashash uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatini beramiz. O'qituvchilar, ota-onalar va jamiyatning har bir a'zosi bu munosabatlarni erta yoshdan boshlab farzandlarimizda shakllantirib, barcha bolalar qo'llab-quvvatlovchi va inklyuziv muhitda ta'lim olishga haqli ekanligini ta'minlash bizning oliy maqsadimizdir. Ta'lim tashkilotlarida sog'lom inklyuziv munosabatlarni yo'lga qo'yish orqali biz kelajakda tushunish, hurmat qilish va boshqalarni o'z holicha qabul qilishga qodir inklyuziv jamiyatni qurishimiz mumkin.

ADABIYOTLAR

1. "Bola huquqlari to'g'risida konvensiya". 1994-yil. <https://lex.uz/docs/-2595913>
2. "Ta'lim to'g'risidagi qonun". 2020-yil. <https://lex.uz/docs/-5013007>
3. "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya". 2021-yil. <https://lex.uz/docs/-5501227>
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-son qarori.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi 2021-yil 12-oktabrdagi 638-son qarori.
6. Ainscow M., Booth T., Dyson A. Improving Schools, Developing Inclusion. London: Routledge. 2006.
7. Qahharova D.S. Inklyuziv ta'lim texnologiyasi. Monografiya. T.: Fan va texnologiya. 2014. 17-73-bet.
8. Qodirova F.U., Pulatova D.A. Inklyuziv ta'lim: nazariya va metodika. Darslik. Chirchiq 2022-y. 259 b.
9. Santos G.D., Sardinha S., Reis S. "Relationships in inclusive classrooms". Journal of Research in Special Educational Needs. Volume 16. 2016.
10. Shomahmudova R.Sh. Maxsus va inklyuziv ta'lim. T.: Chashma Print. 2011. 33-bet.